

Gabijà (Gabėta, Gabjauja, Ugnija, Ugninė, Peleno deivė, Polengabija, Pelengabija, Matergabija) – lietuvių ugnies deivė. Deivę mini J. Laciskis, pateikdamas maldelę, kurioje prašoma nekibirkščiuoti ir nekelti pavojaus. Deivės vardas tikriausiai eufemistinis. Vardas kildinama nuo „gaubti“, „dengti“.

Ji globojo ne tik namų židinio ugnį, bet ir visą ūkį, gyvulius, moterų darbus, ypač verpimą prie balanos ar žvakės.

Kartais vaizduojama zoomorfiniu katės ar paukščio pavidalu. Vėliau Ugnies deivė buvo vaizduojama moterimi, apsirengusia raudonais drabužiais ar moterimi su sparnais.

Krikščionybės laikais, įvedus ugnies kultą ir jos globėja paskyrus šventąją Agotą, Gabija buvo su ja sutapatinta. Patriarchato laikotarpiu daugelis dievų suvyriškinti. Taip atsiranda ugnies dievaitis Gabikis. Dar yra minimas dievaitis Kibirkščių Tratikas. Šis dievaitis išblėsinantis pirkelėje žiežirbas, tramdantis kibirkštis, saugantis, kad ugnis neuždegtų trobos.

Namų židiniui lietuviai ne tik aukojo aukas, bet rūpinosi juo kaip žmogumi, kad būtų sotus, netgi „klodavo“ patalą, guldydavo, paguldę užklodavo, migdydavo. Galvota, kad ugnis, kaip ir žmogus, po dienos darbo turinti nusiprausti. Todėl prieš paklojant žarijų patalą šalia būdavo paliekama švaraus vandens ugniai apsiprausti. Pakloti ugniai patalą reiškė stropiai sutvarkyti žarijas, o apkloti – apgaubti žarijas pelenais, kad jos ilgai neišblėstų. Ugniai klodavo patalą ir ją apklodavo kasdien. Jeigu šeimininkė nepaklodavo ugniai patalo ir jos neužklodavo, tai ugnis pykdavo ir kartais išeidavo iš savo šeimininkų namų, t. y. uždegdavo namus. Klojant ugniai patalą būdavo kalbamos maldos Gabijai ir pašoma, kad nepadegtų namų, būtų rami. Žiloje senovėje žmonės manė, kad ugnis turinti akis, o užpilant ją nešvariu vandeniu, akys užkrečiamos. Dažniausiai už tokį nuskriaudimą ugnis stengdavosi atkeršyti. Užteršta ji turėjusi valytis, o besivalydama galėjusi sudeginti trobesius.

Namų židinį galėdavę užteršti žmonės, kurie buvo laikomi „nešvariais“ – įvairūs nusižengėliai. Itin nešvariais buvo laikomi įvykdę kokį nors nusižengimą prieš religiją. Kad būtų galima vėl bendrauti su tokiais žmonėmis, jie turėjo apšvalyti ugnimi, kuri esą nuplaunanti nusikaltimo dėmes. „Nešvariomis“ laikydavo ir moteris menstruacijų metu bei 40 dienų po gimdymo. Ugnį buvę galima užteršti ir metant į ją nešvarius daiktus, spjaudant į ją, mindžiojant kojomis ar pan. Užterštą ugnį žmonės privalėjo „prausti“ – šlakstyti švariu vandeniu. Jeigu bekūrenant krosnį iškrisdavo žarijų ar nuodėgulių, tai juos suimdavo ir sudėdavo atgal. Iškritusios iš krosnies ugnies nespardydavo, nemindydavo kojomis, nes tai buvo laikoma dideliu nusidėjimu.

Gabijos ugnis galėjusi ir pati užsiteršti, todėl ją reikėdavo atnaujinti iš bendro ugnies šaltinio, kuris simbolizavo amžinąją šviesos deivę Saulę. Senoji židinio ugnis buvo užgesinama ir sukuriama nauja. Tai buvo atliekama per vasaros saulėgrįžos šventes, kai sukuriamas apeiginis laužas. Laužą uždegdavo nauja, švaria, neužteršta ugnimi, gauta trinant vieną medžio gabalą į kitą arba naudojant sukamą ratą ir šiaudines virves. Naktį to laužo ugnies atsinešdavo į namus ir, užgesinę židinį, įkurdavo jį iš naujo. Tikėta, kad židinio ugnies užgesinimas reiškia mirtį ir kad tai turi atsiliepti visos bendruomenės gyvenimui. Todėl židinytas buvo stropiai saugomas, kad neužgestų. Pačios ugnies užgesimas buvo laikomas jos mirtimi. Ypač rūpestingai žiūrėta, kad namų židinytas neužgestų per žiemos šventę, kai žemę gaubia tamsa ir šaltis. Žiemos šventė (trumpiausios dienos ir Saulės sugrįžimo proga) truko kelias savaites (vėliau sutapatinta su Kalėdomis). Žmonės tikėjo, kad tuo metu visur buvę pilna visokių antgamtinių baisių ir įdėdavo į krosnį išdžiūvusio beržo pintį, kuri ilgai degdavo. Taigi per šventes būdavo namuose šventos ugnies, nešančios palaimą.

„ Tik Ugnis verčia išmanymą kreipti į dvasinę pusę. Iš to pasidarė lietuvių rimtas būdas, jų sveika skaisti dora, kurios paskutiniaisiais spinduliais dar ir šiandien pasidžiaugti galime. Visas gyvenimas, visa sąmonė, buvo ir bus suvokiamos kaip Ugnis. Ugnis- tai šviesa ir gyvybė. Ugnį kurti- tai pasaulį kurti, gyvenimą“.

Vydūnas

Tu, Amžina Ugnie, būk maloni !

Tu išklausk manęs nakties tamsoj.

Vydūnas

Aukuro ugnis- tai geriausia maldos tarpininkė. Per ugnį maldos žodžiai, pageidavimai, prašymai nueina Dievams bei Protėviams. Svarbiausios santuokos, krikštynų, vardo suteikimo apeigos atliekamos prie židinio tėvų ir protėvių akivaizdoje, todėl ji yra laikoma šventa, nesugriaunama. Gabija- ugnies deivė. Ji maitinama druska. Šventa Gabija, būk pasotinta. Prie Ugnies stato puodelį švaraus vandens, kad Ugnelė turėtų kuo nusiprausti.

Ugnies lytėjimas- šią žmogaus sielos švarinimo apeigą aprašė L.Kšivickis „ Žemaičių senovėje“ (1928, p.85). Prie Dubysos Bubių piliakalnyje gyvenę trys žyniai. „Ant kalno rusenusi Ugnelė, kiekvienas ateidavęs ten lyg išpažinties ir laikydavęs rankas ties Ugnimi kokia dešimt minučių, kol galėjęs pakęsti, ir pasišalindavęs nusikratęs visomis nuodėmėmis“.